C-2
ID 1333
18-2-'80

STADS- EN DORPSGEZICHTEN EX ARTIKEL 20 VAN DE MONUMENTENWET.

WOUDSEND, gemeente Wymbritseradeel.

Het beschermde dorpsgezicht omvat het op de bijgevoegde kaart (Rijksdienst voor de Monumentenzorg, tekening nr. 195) door een stippellijn omgrensde gebied.

Het dorp Woudsend ligt ongeveer 12 km ten zuiden van Sneek - tussen het Heeger- en het Slotermeer, in de zuidwesthoek van de provincie Friesland, een streek die ook wel als greid (=weide)-hoek wordt aangeduid. Van oorsprong is Woudsend gelegen op een zandopduiking temidden van het klei-op-veen-op-zand-gebied, een nederzetting behorende bij het dorp Ypecolsga, die na het jaar 1000 een zelfstandiger karakter kreeg. Woudsend wordt voor het eerst in 1337 genoemd naar aanleiding van de stichting in dat jaar van een klooster door Haarlemse Carmelieten.
De ontwikkeling als handels- en scheepvaartnederzetting heeft Woudsend te danken aan de gunstige ligging aan de Ee, die van oudsher de waterverbinding vormde van de Zuiderzee met Sneek, IJlst en Leeuwarden.
Door zijn afwijkende sociaal-economische geschiedenis onderscheidt Woudsend zich wat aanleg en bebouwing betreft van de omliggende, agrarische dorpen.

In eerste aanleg bestond het dorp uit een kerk en een klooster in het zuidwesten, een pad (de Midstrjitte) in noordelijke richting, evenwijdig aan de loop van de Ee over een zandrug, waarop enkele boerderijen waren gelegen en enige bebouwing ter plaatse van de korenmolen.
De aan drie zijden door waterwegen omgeven nederzetting werd aan de oostzijde ingesneden door een viertal haaks op de Midstrjitte gerichte opvaarten.
Verdere groei vond plaats door een verdichting van de bebouwing langs de Midstrjitte en langs de Kamp, het pad dat liep van de molen naar de Midstrjitte. Tegen het einde van de Middeleeuwen gingen de kleine gemengde agrarische bedrijven in de greidhoek zich geheel op veeteelt toeleggen, met als gevolg een overschot aan zuivelprodukten en een overschot aan arbeidskrachten. Overtollige arbeiders richtten zich op scheepsbouw, scheepvaart en handel.
Deze ontwikkeling bepaalde de verdere toekomst van Woudsend.

2.110518133009

Op de - thans nog herkenbare - lange smalle erven, die van de Midstrjitte tot aan de Ee liepen ontstonden pakhuizen en scheepswerven. Aan de oostzijde van de Ee werd in deze tijd een houtzaagmolen gebouwd. In de 18de eeuw beleefde Woudsend de grootste bloei, die naast de binnenscheepvaart vooral moet worden toegeschreven aan de zeevaart. Omstreeks 1750 hadden ruim 25 zeeschepen Woudsend als thuishaven. In die tijd kende Woudsend behalve enkele scheepstimmerwerven, 2 houtzaagmolens, 2 leerlooierijen, 3 mastmakerijen, 2 zeilmakerijen en 1 touwslagerij.Door de met de economische expansie van Woudsend gepaard gaande bevolkingsgroei steeg in het midden van de 18de eeuw de behoefte aan woningen.
Langs de Ee maakten de pakhuizen geleidelijk plaats voor woningen. Zo kreeg Woudsend zijn waterfront.
In deze periode nam ook het aantal woningen op de smalle kavels langs de stegen tussen de Ee-wal en de Midstrjitte verder toe. De vier eerder genoemde opvaarten in dit gebied waren al gedempt en als openbare weg (steeg) in gebruik genomen. Het gedeelte aan de overzijde van de Ee, waar al aan het eind van de Middeleeuwen enige bedrijvigheid was ontstaan, werd in 1762 bij het dorpsgebied gevoegd om de groeiende en de zich verplaatsende bedrijven ruimte te bieden. De voortdurende verdichting van de bebouwing leidde tot een bijna stedelijk karakter, hetgeen reeds aan het einde van de 18de eeuw tot uitdrukking kwam in met klinkers verharde straten en stegen. De jaren vóór 1800 moeten als belangrijkste voor de ontwikkeling van de ruimtelijke struktuur worden beschouwd. Daarna ging de zeevaart in betekenis achteruit en in 1851 werden de laatste Woudsender kofschepen verkocht. Tot de eeuwwisseling had de binnenvaart nog enige betekenis,zonder echter van invloed te zijn op de ruimtelijke ontwikkeling.
Kenmerkend voor het functioneren van Woudsend is, dat het tot het midden van de vorige eeuw eigenlijk alleen over water bereikbaar was. Wel was er een zgn. "reed" naar IJpecolsga en liep ook in oostelijke richting een pad vanaf het overzetveer ter plaatse van de straat met de naam Ald Wijk.
Beide verbindingen waren echter alleen gedurende de zomermaanden te gebruiken. In 1862 werd een grindweg aangelegd vanuit Gaasterland, die in Woudsend via een draaibrug aansloot op de weg Sneek - Lemmer. Voor het tracé van de nieuwe weg binnen Woudsend werden twee in elkaars verlengde liggende percelen ter weerszijden van de Midstrjitte uitgekozen. Deze doorbraak (De Dijk) is thans de belangrijkste oost-west verbinding in het midden van Woudsend.

2,110518133010

In het begin van deze eeuw, toen de om De Kamp lopende smalle waterweg al was gedempt, vond ten noorden van De Kamp, ter plaatse van het vroegere beloop van de - intussen wat noordelijker gesitueerde - Wegsloot, een kleine uitbreiding (11 woningen) plaats.
In de loop van deze eeuw werd de Wegsloot volledig gedempt.

Het huidige nederzettingspatroon van de kom van Woudsend vertoont nog een grote overeenkomst met de situatie, zoals is weergegeven op de kadastrale minuutkaart van ca. 1830. De demping van de Wegsloot en de aanleg van de dijk zijn wel de meest in het oog lopende wijzigingen.
De vier sloten ten oosten van de Midstrjitte waren in 1830 reeds lang tot stegen omgevormd. Deze stegenstructuur is ook ten westen van de Midstrjitte voortgezet.
Richtinggevende elementen zijn thans nog steeds de Ee en de Midstrjitte, die met zijn grote lengte, zeer flauwe bochten en dicht aaneengeschakelde bebouwing een boeiende ruimtelijke werking biedt, die samen met de smalle, diepe verkaveling en de intensief met kleinere panden bebouwde stegen bijdraagt tot het stedelijke karakter van Woudsend.
De Eewal wordt gekenmerkt door een iets ruimere schakeling van meer voorname bebouwing. Evenals langs de Eewal is de bebouwing langs de Waechswal minder kompakt. Tengevolge van kaalslag levert het gebied rond De Kamp een rommelig totaalbeeld op. Te grootschalige nieuwbouw verstoort in De Dijk de opbouw van de straatruimte. De oostelijke oever van de Ee heeft nog steeds een overwegend industrieel karakter.
Het specifieke economische patroon van Woudsend bracht een geringe verkeersrelatie met de wijdere omgeving over land met zich mee. Een en ander heeft betekend, dat pas na de verbetering van het wegennet rond 1860 bebouwing langs de ontsluitingswegen over land ontstond.
Ten zuiden en ten zuidwesten van de kom is recentelijk enige kleinschalige nieuwbouw ontstaan.

De uit de 18de eeuw daterende straatprofielen zijn tamelijk gaaf bewaard gebleven, alhoewel in 1821 als gevolg van een verordening, die een uitzondering maakte voor de Eewal, alle stoepen moesten verdwijnen. De straatprofielen zijn zeer eenvoudig van aard: molgoten tegen de gevels met een nagenoeg vlakke bestrating in halfsteensverband daartussen.
In de straten werden hiervoor rode Friese klinkertjes gebruikt. De stegen waren voornamelijk met gele klinkertjes geplaveid. In de Dijk zijn trottoirs met betontegels aangebracht.

2.110518133011

Karakteristiek langs de stegen zijn de tuinmuren, die een beslotenheid benadrukken. Waarschijnlijk mede als gevolg van de reeds genoemde uit 1821 daterende verordening zijn de openbare ruimten nauwelijks van groen voorzien. Het planten van bomen langs de openbare weg was slechts mogelijk met een ontheffing.
De meeste bomen en beplanting treft men thans aan op de binnenterreinen, op het Ald Tsjerkhof, bij de Gereformeerde Kerk en in de tuinen langs de Nije Buorren.
De Eewal met zijn gespaarde stoepen en een enkel smal voortuintje vormt als gevolg van de verordening uit 1821 een uitzondering. De oostelijke oever van de Ee is rijkelijker met groen bedeeld.

2.110518133012

De bebouwing van het dorp bestaat voornamelijk uit 18de- en vroeg 19deeeuwse woonhuizen, die slechts één bouwlaag kennen en in meerderheid worden gedekt door een schilddak met kroonlijst. Een aantal panden met topgevels en loodrecht op de straat gerichte zadeldaken brengt hierin enige afwisseling.
De goothoogten variëren tussen 3 en 4 meter. De panden zijn in meerderheid uit rode bakstenen opgetrokken. Enkele zijgevels zijn uit gele bakstenen opgetrokken. Als dakbedekking is voornamelijk gebruik gemaakt van rode en gesmoorde oud-Hollandsche en Friesche pannen. Enkele gepleisterde en met dodekop geverfde panden verlevendigen het straatbeeld.
Vijf grotere panden dragen sterk bij tot het historische beeld van Woudsend: de uit 1839 daterende korenmolen " 't Lam ", de houtzaagmolen " de Jager ", die een prachtige afsluiting van de zuidelijke Eewal vormt, de uit 1837 daterende Hervormde Kerk - een goed voorbeeld van een kleine waterstaatskerk -, het op de hoek van De Dijk en de Eewal gelegen hotel, dat in het midden van de vorige eeuw uit een samenvoeging van twee oudere panden ontstond en met het helaas minder fraaie andere hoekpand een soort poortfunctie vervult, en het meest noordelijk gelegen pand aan de oostzijde van de Midstrjitte, dat door zijn wat grotere massa een goede afsluiting van die straat vormt.
Twee reeds eerder genoemde grootschalige panden en een barak aan de zuidzijde van De Dijk beïnvloeden het dorpsgezicht thans in negatieve zin.

Herkenbaarheid van de gegroeide historische struktuur is bepalend geweest voor het vaststellen van de omgrenzing van het beschermde dorpsgezicht. Ondanks de strukturele aantasting rond De Kamp, is de ruimtelijke relatie tussen de kern van het dorp en dit gebied nog voldoende aanwezig om het opnemen van De Kamp binnen de omgrenzing te rechtvaardigen.
Dit geldt evenzeer voor de oostelijke Ee-oever, waarmee de kom van Woudsend van oudsher een functionele relatie heeft. Dit is tezamen met de invloed, die toekomstige ontwikkelingen op het samenhangende totaalbeeld kunnen hebben, bepalend geweest voor de oostelijke omgrenzing.
Het beleid ten aanzien van De Kamp en de oostelijke oever zal dan ook gericht moeten zijn op het invoegen van nieuwe ontwikkelingen in het historisch ruimtelijk patroon met aanpassing van de schaal aan de bestaande bebouwing.
Voor het gebied ter weerszijden van de Midstrjitte en langs de Eewal zullen daarnaast ook vormgeving en materiaalgebruik van de bebouwing en openbare ruimte van belang zijn.

De nog gave ruimtelijke struktuur, de karakteristieke eenvoudige woonhuizen, alsmede de aanwezigheid van een 23-tal beschermde monumenten maken van het dorp Woudsend een stedebouwkundige totaliteit van zodanige kwaliteit, dat aanwijzing als beschermd dorpsgezicht is gerechtvaardigd.
Ter effectuering van de bescherming moet ingevolge artikel 37, lid 5 van de Wet op de Ruimtelijke Ordening een bestemmingsplan worden ontwikkeld. De toelichting op de aanwijzing als beschermd dorpsgezicht kan daarbij voor het beschermingsbelang als uitgangspunt dienen. Doel van de aanwijzing is, de karakteristieke met de historische ontwikkeling samenhangende struktuur en ruimtelijke kwaliteit te onderkennen als zwaarwegend belang bij de verdere ontwikkelingen binnen het gebied. Dat behoeft veranderingen niet uit te sluiten maar kan basis zijn voor een ruimtelijke ontwikkeling die recht doet aan de aanwezige kwaliteiten, daarvan gebruik maakt en daarop voortbouwt.

2,110518133013